

УДК 332.1 (477)

В.О. Оглобліна

аспірант
Класичний приватний університет**ЕТАПИ РОЗВИТКУ АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

У статті проаналізовано економічні цикли в розвитку України як незалежної держави. Досліджено генезис та практику антикризового регулювання від моменту становлення системи державного регулювання економіки України (1991 р.) до періоду започаткування економічних реформ і посткризового пожевлення (2010–2011 рр.).

Ключові слова: фінансово-економічна криза, антикризові заходи, антикризове регулювання, економічні реформи, генезис.

I. Вступ

Функціонування та розвиток національної економіки України в кризовій ситуації можливі за умов реалізації узгодженої політики держави на всіх рівнях, у тому числі галузевому. Вирішення проблем кризового періоду і стабілізація економіки галузей потребують обґрунтування дієвого всебічного механізму антикризового регулювання. Глобальні кризові процеси 2008–2010 рр. вплинули на економіку України значно потужніше, ніж на економіку інших країн світу. Чинна модель антикризового регулювання виявила функціональну неспроможність у подоланні кризових явищ та стимулюванні посткризового відновлення національної економіки.

Дослідження науково-методологічних засад здійснення антикризової політики та управління проведено у працях О.О. Бєляєва, Л.Д. Буряк, Д.В. Валового, В.О. Василенка, Н.І. Глазунова, Л.О. Лігоненко, Г.Г. Нама, А.М. Поддєрьогіна, О.Д. Чернявського, Е.А. Уткіна. Теоретичні аспекти циклічності розвитку економіки національного господарства та криз розроблені Ж.Б. Сеєм, Д. Рікардо, К. Робертусом, І. Фішером, М. Туган-Барановським, Й. Шумпетером, Дж. М. Кейнсом. Однак механізми реалізації антикризової політики держави в будівельній галузі недостатньо обґрунтовані в наукових працях. Водночас існує нагальна необхідність ретроспективного аналізу антикризового регулювання національної економіки та надання критичної оцінки його ефективності.

II. Постановка завдання

Мета статті – дослідження етапів розвитку антикризового регулювання економіки України.

III. Результати

Формування механізму та розвиток антикризового регулювання національної економіки тісно пов'язані з економічними циклами та їх фазами. В економічному розвитку Україна пройшла два завершених економіч-

ні цикли (перший – 1991–1999 рр., другий – 2000–2009 рр.) та у 2010 р. перейшла до фази посткризового відновлення економіки.

Першою економічною кризою в Україні стала трансформаційна криза 1991–1999 рр. (криза переходу від адміністративно-командної до ринкової економіки). Вона була найбільш руйнівною в пострадянському просторі.

Основною причиною економічної кризи став різкий перехід України від політики абсолютизму держави до ринкового саморегулювання за принципом “шокової терапії”. Крім того, причинами кризи є:

- наявність проблем, успадкованих від колишнього СРСР;
 - відсутність чіткої політичної й соціально-економічної стратегії розвитку України;
 - хаотичне руйнування адміністративно-командної системи, управління без адекватного заміщення її ринковими механізмами та інфраструктурою;
 - розпад союзного народногосподарського комплексу та несформованість механізму функціонування самостійної економіки України;
 - безкарний розпродаж і привласнення національного надбання, криміналізація господарської діяльності, зрощування держaparату з тінювими структурами [2].
- На практиці реалізація антикризових заходів 1991–1999 рр., спрямованих на подолання затяжної трансформаційної кризи, мала обмежену результативність.

До безперечних здобутків державної політики 1991–1999 рр. належить формування основних атрибутів національного господарства: правової, фінансової, грошової, платіжної, податкової, митної, банківської системи та системи державного управління змішаною економікою. Також успішними були антикризові заходи в зовнішньоекономічній діяльності, які передбачали створення механізмів захисту внутрішнього ринку, стимулювання виробництва імпортозаміщу-

вальної продукції, розширення експорту та залучення іноземних інвестицій.

Відсутність чіткої мети та стратегічних пріоритетів щодо виведення економіки із кризового стану призвела до неузгодженості й унеможливлення виконання антикризових заходів.

Перехід до позитивної динаміки ВВП відбувся з 2000 р. Входження національної економіки у фазу економічного пожвавлення потребувало проведення ревізії імперативів антикризової політики. Основними пріоритетами стратегії економічної й соціальної політики на 2000–2004 рр. визначено [1]:

1) європейський вибір, що полягає у зближенні з Європейським Союзом шляхом набуття спочатку статусу асоційованого, а надалі повноправного члена ЄС (як відомо, статусу асоційованого членства Україна не набула до сьогодні);

2) перехід до постіндустріальної інноваційної економіки та розвиток інтелектуального потенціалу нації;

3) забезпечення високих темпів економічного зростання;

4) розвиток аграрної сфери та її матеріально-технічне забезпечення;

5) трансформація соціальної сфери, що передбачає зростання вартості робочої сили та формування політики соціального партнерства.

Після реалізації першого етапу стратегії у 2002 р. прийнято нову стратегію економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 рр. “Європейський вибір”. Надалі у 2004 р. прийнято Стратегію економічного та соціального розвитку України на 2004–2015 рр.: “Шляхом європейської інтеграції” [4, с. 235–240].

Таким чином, у 2004 р. реалізовувалось одначасно три стратегії. Цей факт дає підстави стверджувати про відсутність послідовності у прийнятті й реалізації стратегії економічного зростання національної держави.

Висхідна макроекономічна динаміка протягом 2000–2004 рр. зумовлена впливом таких чинників:

- перехід світової економіки до нарощування темпів економічного зростання, що вплинуло на формування сприятливої для України кон’юнктури світових ринків металопродукції та продукції хімічної промисловості – загалом вартісні обсяги експорту у 2000 р. зросли порівняно з 1999 р. на 18,8%;
- використання наслідків девальвації гривні 1998–1999 рр., що забезпечувала зростання експорту продукції сировинних галузей економіки та формування позитивного сальдо зовнішньоторговельного балансу;
- започаткування приватизації великих підприємств, що забезпечило зростання обсягів інвестицій, зокрема прямих іноземних;

- завантаження виробничих потужностей, які простоювали у 1995–1999 рр., що стимулювало екстенсивне нарощування обсягів виробництва [1].

Основною рушійною силою нагромадження кризового потенціалу у 2004–2008 рр. стало формування політики економічного зростання на ситуативній основі: економічне зростання забезпечувалось за рахунок сприятливої зовнішньої і внутрішньої кон’юнктури.

Розгортання кризових явищ 2008–2009 рр. в Україні відбувалось в умовах накладення глобальних кризових явищ на окреслені вище внутрішні проблеми економічного розвитку.

Ключовими причинами кризового стану національної економіки у 2008–2009 рр. стали:

1) глобальна фінансово-економічна криза, що спричинила розгортання руйнівних процесів у реальному секторі економіки (внаслідок скорочення зовнішнього попиту на продукцію промисловості), фінансовому секторі, сфері інвестиційної діяльності;

2) сформована протягом 2000–2008 рр. модель економічного зростання екстенсивного типу та відсутність у цей період структурних реформ, спрямованих на утвердження інноваційної моделі економічного розвитку;

3) структурна деформованість національної економіки, невідповідність структури економіки потребам зовнішнього та внутрішнього ринку, наявність виробничих диспропорцій у промисловому секторі;

4) політична нестабільність, що виявилась у відсутності консолідації політичних сил щодо розробки, прийняття та впровадження антикризових заходів, зорієнтованість антикризової політики на здобуття прихильності електорату всупереч економічним законам та економічній ситуації;

5) неадекватність регулятивних підойм сучасним процесам економічного розвитку, відсутність ефективного методологічного інструментарію превентивного антикризового регулювання.

Крім того, наприкінці 2008 – у 2009 р. загострились проблеми загальної неефективності економічної політики:

1) недосконалість системи державного управління як інституту;

2) невідповідність чинної законодавчої бази нагальним потребам національної економіки та новим геополітичним і гео економічним викликам;

3) непрозора структура власності як симбіоз приватних, державних, корпоративних інтересів [3, с. 155].

Політична нестабільність, орієнтація економічної політики, короткострокові цілі та нехтування цілями довгострокового розвитку посилили та поглибили економічну кризу в країні.

Суттєвою відмінністю розгортання кризових процесів в Україні порівняно з іншими країнами світу стало те, що економіка Ук-

раїни зазнала впливу вторинних проявів глобальної фінансово-економічної кризи, що виявились, насамперед, упадінні експорту товарів і послуг, відпливі капіталів з країни. Падіння обсягів експорту металургійної продукції викликало ланцюгову реакцію взаємопов'язаних негативних процесів в українській промисловості, а надалі – й у фінансовому та інших секторах економіки.

Відсутність цілісної концепції виходу економіки України з кризи та наявність значної кількості антикризових нормативно-правових актів, не узгоджених між собою, вносили дестабілізаційні процеси в національну економіку.

Особливу роль у реалізації антикризової політики відігравала грошово-кредитна політика НБУ. Падіння банківської системи вимагало впровадження заходів фінансового оздоровлення банків шляхом їх капіталізації за участю держави, реорганізації, введення тимчасової адміністрації. З метою подолання кризових явищ між НБУ та Кабінетом Міністрів України було підписано Меморандум про взаємодію з метою досягнення цінової стабільності та сталого економічного зростання. Водночас, його ключові заходи не виконувались. По-перше, незважаючи на проголошені наміри щодо незбільшення видатків державного бюджету, видаткова частина збільшувалась понад плановий показник, що погіршувало показники бюджетного дефіциту. При цьому антиінфляційна політика НБУ, спрямована на зменшення інфляційного тиску, не узгоджувалась з експансивною бюджетною політикою уряду. По-друге, відсутність реальних джерел наповнення Стабілізаційного фонду у 2009 р., унеможливила фінансування задекларованих антикризових заходів [1].

Після проходження дна кризи (2009 р.) економіка України перейшла у фазу посткризової депресії, поступового відновлення народногосподарського комплексу та, відповідно, поліпшення основних показників соціально-економічного розвитку.

Перехід до позитивної економічної динаміки не був результатом дії антикризової стратегії – як і в попередні роки, зростання забезпечувалось збільшенням зовнішнього попиту на експортну продукцію металургії. Цікаво, що одним із ключових чинників, що сприяв переходу України до економічного зростання у 2000 р. (після кризи 1998–1999 рр.) також стало зростання попиту і цін на продукцію металургії.

До позитивних тенденцій на шляху до посткризового відновлення економіки також належать:

- поступове відновлення платоспроможного попиту споживачів, незначне зростання реальних доходів населення;
- приборкання темпів інфляції, утримання індексу споживчих цін на рівні нижче ніж 10%;

- поліпшення стану банківської системи, що виявилось у зростанні регулятивного капіталу банків, зменшенні залежності банків України від зовнішніх ресурсів тощо;
- стабілізація курсу національної валюти щодо долара США та євро;
- збільшення надходжень до державного бюджету за рахунок зростання обсягу мобілізованих податків.

Поряд із позитивними тенденціями, в національній економіці чітко виявились чинники, що гальмували процеси посткризового відновлення. Основні негативні чинники посткризового відновлення економіки такі:

- нестача власних коштів підприємств для забезпечення інвестиційної діяльності, низький рівень інвестиційного кредитування та висока відсоткова ставка за кредитними, що зумовило стримування інвестиційних процесів;
- пролонгація тенденції випереджального зростання видатків над доходами;
- зростання бюджетного дефіциту, державного боргу країни та боргового навантаження на ВВП;
- зростання виробничої собівартості продукції внаслідок: 1) зростання світових цін на сировину, природний газ (у серпні 2010 р.); 2) підвищення цін і тарифів на транспортні перевезення; 3) зростання заробітної плати внаслідок підвищення рівня мінімальної зарплати; 4) для підприємств харчової промисловості – зростання цін на пшеницю;
- відсутність довгострокових стимулів для розвитку сільгоспвиробництва, що виявилась у функціонуванні непрозорого ринку зерна, деформації структури рослинництва в напрямі зростання частки технічних культур і зменшення частки зернових, картоплі, овочів, недостатньому матеріально-технічному та фінансовому забезпеченні аграрного бізнесу;
- зростання імпорту продукції, аналоги якої виготовляються в країні, що призвело до витіснення вітчизняної продукції з внутрішнього ринку;
- зниження цінової конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світових ринках унаслідок конкурентної девальвації національних валют країн – зовнішньоекономічних партнерів (конкурентів) України;
- збільшення кількості бідних осіб та злиднів, поглиблення диференціації населення за доходами;
- деформація структури зайнятості: вікової – у напрямі збільшення частки населення непрацездатного віку; професійної – у напрямі збільшення малопродуктивних форм зайнятості, низькокваліфікованої праці та працівників сфери торгівлі й обслуговування;

- низька інноваційна активність промислових підприємств і, зокрема, динаміка технологічних інновацій;
- невідповідність фінансування фундаментальних та прикладних досліджень потребам інноваційно орієнтованої економіки;
- подальше зниження наукоємності ВВП [1].

З огляду на деструкції національної економіки 2008–2009 рр., процеси активізації державного впливу на економічний розвиток, які започатковано в 2010 р., доцільно реалізовувати на основі кейнсіанського підходу, що передбачає вплив на економічне зростання через інвестиційно-інноваційний канал та регулювання зайнятості.

IV. Висновки

Процес розробки і реалізації антикризової програми в Україні має низку суперечливих моментів, зумовлених складними стартовими умовами на початку розгортання фінансово-економічної кризи та відсутністю наукового консолідованого впливу на владні рішення.

По-перше, знаходження країни у стані політичної боротьби призвело до прийняття популістських антикризових рішень, для реалізації яких відсутні потенційні можливості економіки.

По-друге, невиконання державою інноваційної функції послабило вплив інноваційного чинника на процеси виходу з кризи. Абсолютне зменшення обсягів фінансування інноваційно-інвестиційних програм, продукування інновацій, реалізації інноваційної продукції має гальмівний вплив на національну економіку, наслідки якого будуть відчутними й у наступні роки. Структурні

деформації та висока залежність макроекономічної динаміки від іноземних інвестицій зробили вітчизняну економіку вкрай уразливою до зовнішніх збурень та кон'юнктури світових ринків.

По-третє, відсутність цілеспрямованої державної політики щодо розвитку внутрішнього ринку та активізації ендогенних чинників зростання обмежує можливість подолання зовнішніх дестабілізуючих чинників.

Список використаної літератури

1. Олешко А.А. Генезис антикризового регулювання економіки України [Електронний ресурс] / А.А. Олешко // Ефективна економіка. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1253>.
2. Про основні засади і напрями становлення економіки України в кризовий період Постанова Верховної Ради України від 15.06.1994 р. № 61/94-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/61/94-%D0%B2%D1%80>.
3. Реформи в Україні: ідеї та заходи / за ред. Я. Ширмера, Д. Снелбекера. – К.: Альтерпрес, 2000. – 220 с.
4. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 рр.) “Шляхом Європейської інтеграції”. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
5. “Україна: поступ у ХХІ століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000–2004 рр.” / Послання Президента України до Верховної Ради України від 23.02.2000 р. № 276а [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/276%D0%B0/2000>.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2014.

Оглоблина В.А. Этапы развития антикризисного регулирования экономики Украины

В статье проанализированы экономические циклы в развитии Украины как независимого государства. Исследованы генезис и практика антикризисного регулирования с момента становления системы государственного регулирования экономики Украины (1991 г.) до периода начала экономических реформ и посткризисного оживления (2010–2011 гг.)

Ключевые слова: финансово-экономический кризис, антикризисные меры, антикризисное регулирование, экономические реформы, генезис.

Ogloblina V. Stages of economic crisis management in Ukraine

The paper analyzes the economic cycles in the development of Ukraine as an independent state. Investigated the genesis and analyzes the practice of crisis management since the establishment of the system of state regulation of the economy of Ukraine (1991) to the period of initiation of economic reforms and the revival of the post-crisis (2010–2011).

Operation and development of the national economy of Ukraine in a crisis situation is possible in conditions of the agreed policy at all levels, including industry. Addressing the crisis period and the stabilization of the economy sectors require a comprehensive study of effective crisis management mechanism. The global crisis of 2008–2010, influenced the economy of Ukraine is much stronger than the economies of other countries. The current model of crisis management has identified a functional failure in overcoming the crisis and post-crisis recovery boosting the national economy.

The process of developing and implementing anti-crisis program in Ukraine has a number of controversies due to complex initial conditions at the beginning of the deployment of financial and economic crisis and the lack of research on the impact of consolidated power solutions.

First, find the country in a state of political struggle led to the adoption of populist anti-crisis solutions to implement lacking the potential of the economy.

Secondly, the failure of the state has weakened the impact of innovative features innovative factor in the processes of recovery. The absolute reduction in funding innovative investment programs, production innovation, and implementation of innovative products has inhibitory effects on the national economy, the effects of which will be felt in the coming years. Structural deformation and high dependence on macroeconomic dynamics of foreign investment has made the domestic economy extremely vulnerable to external disturbances and in world markets.

Third, the lack of targeted government policies on domestic market development and activation of endogenous growth factors limit the ability to overcome external destabilizing factors.

Key words: *financial and economic crisis, the anti-crisis measures, crisis management, economic reform, the genesis.*